

Steinalderfolket kan ha hatt båter av tre, viser ny forskning. Det kan forklare hvorfor vår første befolkning var mobil over store områder.

Er dette trebåter?

OLE MAGNUS RAPP

Alta

Med utgangspunkt i verdens første båttegninger har arkeolog og skipsingeniør Per G. Klem kommet frem til at steinalderfolket neppe reiste rundt i skinnfarkoster.

Norges mest kjente steinalder-arkeologer slo tidlig fast at folk i steinalderen benyttet skinnbåter. Slike tenkte kopier er også bygget ved flere museer for å vise hvordan man levde og skaffet seg mat den gang. Per G. Klem har merket seg at også mediene stadig forteller at steinalderfolket hadde skinnbåter.

Men etter at helleristingene i Alta ble oppdaget i 1973, har man fått ny kunnskap om båtbyggerhistorien. Klem har ved hjelp av sin kjennskap til båtkonstruksjon tolket helleristingene på nytt. Andre arkeologer har dokumentert at våre første innbyggere også hadde skarpe økser, og de hadde ild, begge deler kunne brukes til å uthule stoker til båter samt kløyve tømmer til plank. Og Klem viser til ny forskning som påviser at det eksisterte stor furu allerede i steinalderen, blant annet i Alta-området. Det visste man ikke da man slo fast at steinalderfolket kun hadde skinnbåter.

Ligner på båter som kom senere

Klem påpeker at den rette kjølen, den høye stemmen og utformingen av selve skipet er

sikre tegn på at fartøyer er bygget av tre. Først som enkel stokk, senere med plank, ikke ulikt måten vikingskipene ble bygget på – og for den del dagens trebåter.

– Arkeologer hører vanligvis til den humanistiske retningen, men her trengs et mer teknologisk og realfaglig syn på saken. Man har rett og slett sett bort fra mulighetene for båter av tre, de første var uthulte stokker. Dette med skinnbåt ønsker jeg å imøtegå, sier Klem, som i en alder av 80 år tok mastergrad i arkeologi nettopp om konstruksjon av våre første båter.

Ikke alle furutrær forsvant

Han har etter sin masteroppgave skrevet innlegg i marinhistoriske tidsskrifter og holdt foredrag i Norsk Arkeologisk selskap med tittelen «Oppgjør med en myte».

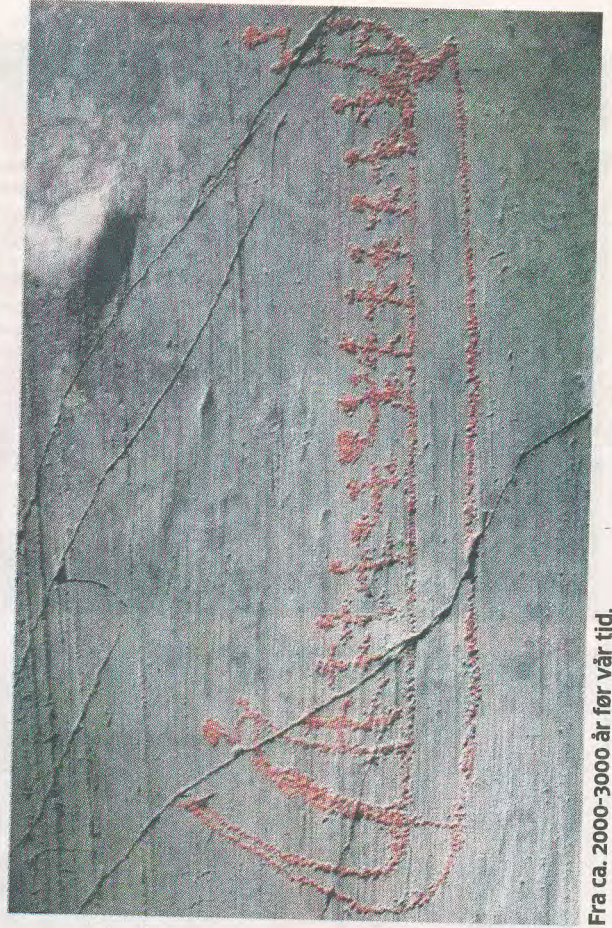
– Kjente arkeologer som Gutorm Gjessing og Anton W. Brøgger trakk paralleller mellom skinnbåtene på Grønland og lignende båter i Norge. Forskjellen er at vi hadde store trær, noe som hverken da eller nå finnes på Grønland, sier Klem.

Gjessing slo i sin bok *Fangstfolk fra 1946 fast: «Men da de første komsafolkene rodde fiske eller før på kobbefangst på Finnmarks-kysten, fans ikke skog der, snaut nok en busk».*

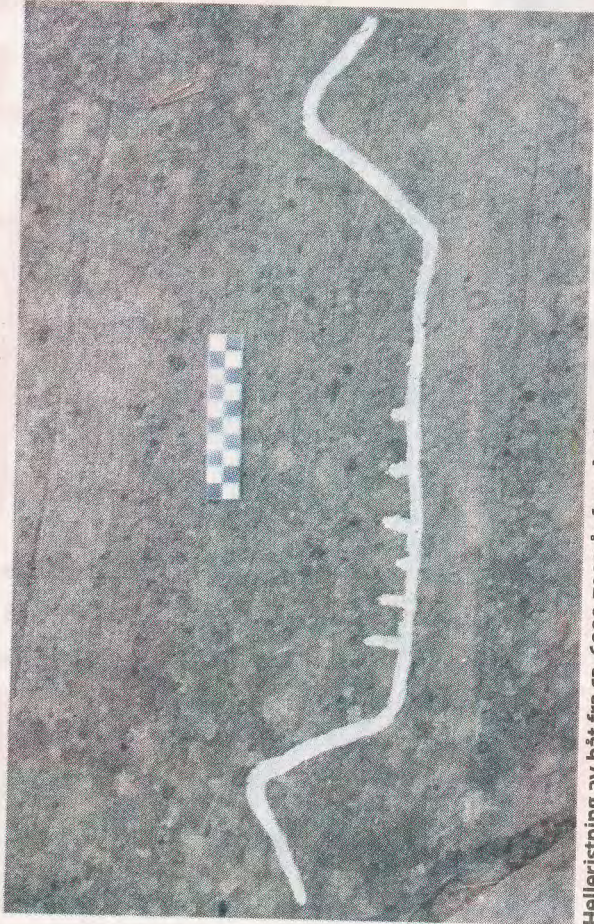
Brøgger aksepterte Gjessings teori og skrev i boken *Vikingskipene – deres forgjengere og etterfølgere* at steinalderfolket hadde skinnbåter og at det ikke eksisterte byggemateriale til tre- eller stokkebåter. Denne konklusjonen mener Per G. Klem er feil.

Fra ca. 4000-5000 år før vår tid.

Fra ca. 2000-3000 år før vår tid.

Helleristning av båt fra ca. 6000-7000 år før vår tid.

Fra ca. 3000-4000 år før vår tid.

Helleristningene i Alta

- ▲ Funn tyder på at den første bosetningen i Norge kom i Fimmark, etter at isen begynte å trekke seg tilbake for ca. 11.500 år siden. Mennesker kom da langs kysten, fra sør og øst, kanskje i båter.
- ▲ Steinalderen i Norge deles inn i eldre steinalder (10.000–4000 f.Kr.) og yngre steinalder (4000–1800 f.Kr.). Mennesker i denne historiske epoken brukte hovedsakelig redskaper av stein, tre og bein fordi fremstilling og bruk av metaller ikke var kjent.
- ▲ Helleristningene i Alta ble laget over en lang periode fra ca. 5200 f.Kr. til ca. 200 e.Kr. Her er ca. 5000 ulike tegninger. Området ble oppdaget i 1973 og er i dag en del av FNs verdensarv.
- ▲ Gutorm Gjessing (1906–1979) var professor i etnografi ved Universitetet i Oslo og leder for Etnografisk museum fra 1947 til 1973. Han forsket og publiserte mye, blant annet om norske helleristninger og fangstkulturer.
- ▲ Anton W. Brøgger (1884–1951) var professor i arkeologi og bestyrer for Oldsaksamlingene ved Universitetet i Oslo. Hans innsats hadde stor betydning for arkeologisk forskning i Norge, og hans publikasjoner er lærebøker for dagens arkeologer.

Helleristningene i Alta viser utviklingen av ulike båttyper gjennom ca. 4000 år. Denne er fra ca. 5000–6000 år før vår tid. Arkeolog og skipsingeniør Per G. Klem konkluderer med at byggematerialet har vært tre, neppe skinn. Blant annet er rett kjøl, høy stevn, selve utformingen og at båtene kunne bære mange tegn på at steinaldermannen mestret båtbygging av stokker og senere plank.

-Nyere forskning viser at blant annet furu har overlevd istiden i hvert fall ett sted i Nord-Norge. Steinalderfolket hadde utviklet store furutrær de kunne lage båter av. Årsaken til at komsafolket slo seg ned nettopp i Alta, kan være den lune dalen med stor skog, sier Klem.

At steinaldermannen laget både skinn- og trebåter, utelukker Klem, som mener at da må det ha dreid seg om to ulike folk med to ulike kulturer.

Verktøy fra Alta har reist langt

Skipsingenjøren og arkeologen mener trebåtene gjorde steinalderfolket svært mobile. Denne mer solide båttypen forklarer blant annet hvorfor steinverktøy fra et bestemt steinbrudd i Altafor den nå påvises av arkeologer i flere land.

-Jeg etterlyser kunnskap om båtbygging blant de arkeologer som har gransket steinalderkulturen, sier Klem.

Selv ble han utdannet skipsingenjør i 1955 og har en lang og variert bakgrunn fra norsk skipsindustri. Han har fagbrev som tømrer og har som ekspert på dampturner vært forsker ved Institutt for atomenergi. Klem jobbet ved Norsk Skipsforskningsinstitutt, utviklet fall-livbåten og var med på å tegne den første båten over 100.000 tonn som ble bygget i Norge.

-Som liten gutt besøkte jeg vikingskipene på Bygdøy og ble straks fascinert av skipskonstruksjon. Dette har fulgt meg hele livet, og som godt voksen har jeg nå

tidtill å se på våre aller første båter, sier 85-åringen.

Har vurdert båter mot hverandre

Helleristningene i Alta inneholder minst 5000 ulike enkelttegninger laget gjennom en periode på over 4000 år. Her er blant annet over 100 båttegninger, av disse har Klem gransket 74, som han har delt inn i flere generasjoner. De eldste båttypene ble tegnet og laget for ca. 6000 år siden.

Fleire steder i Norden er det helleristninger med båter blant motivene. Klem har oppsøkt funnene, samlet fakta, sammenlignet og konkludert. Båttegninger på jylland er svært like tegninger i Alta.

Bildene som er hugget inn i bergget forteller om alt fra dagligliv og angst til åndelige symboler. I Alta er det flere ulike typer båter, de fleste med et markert hode foran, gjerne formet som et elghode, og en hale

bak. Denne byggeskikken ser ut til å være fremme til vikingtiden. På flere av båttegningene er det mange personer om bord, og et «fiskebilde» viser en stor kveite som blir fanget med snøre.

-Det er selvsagt ingenting som tyder på at steinaldermenneskene var mindre smarte enn oss. De har utnyttet alt råstoff de hadde tilgjengelig, og jeg mener det er en selvfølge at de har bygget seg store, stabile stokkebåter. Våre forfedre utviklet etterhvert også teknikker for å kløyve stokker til bord, og de «sydde» sammen planker til båter, ikke ulikt det dagens båtbyggere gjør. De padlet sine trebåter og var mobile over et stort område, sier Klem.

-At man ikke finner rester etter båtproduksjon, kan komme av at man har søkt på feil steder. Jeg mener stokkebåten ble bygget i skogen. Hvorfor skal man felle et stort tre og slepe stokken til sjøen, for så å hule den ut? Båtbyggingen har nok skjedd i skogen, og her vil man nok finne steinredskaper, sier arkeologen.

Like ved helleristningene i Alta ble det for få år siden oppdaget et steinbrudd med chert, en type flint. Her har det vært drevet uttak og redskapsproduksjon gjennom ca. 5000 år. Ølker, pilspisser, skraper og annet verktøy er eksportert til et stort område.

Mener Klem kan ha rett

-Helleristningene i Alta er et fantastisk materiale som vi vil kunne hente mye kunnskap fra i lang tid fremover, sier professori

arkeologi Knut Helskog ved UiT/Norges arkeologiske universitet. Han har forsket på de ulike tegningene i svaberget siden de ble oppdaget og har publisert mye internasjonalt.

-Menneskene som bodde her da kan godt ha hatt båter av tre, men dette utelukker ikke at de hadde flere båttypen, også skinnbåter, sier Helskog. Han påpeker at det i bergkunsten er avbildet mange typer båter som gjenspeiler endring gjennom tid, her er også lokale variasjoner fra samme tid.

Han poengterer også at de første beboerne i det som i dag er Norge, må ha utvist stor kløkt og overlevelsesevne. De har benyttet de råstoff naturen har budt på og har sikret seg mat, overlevd vinteren og drevet fangst på fisk, fugl og sel.

-Vi ser for oss at skinnbåtene har vært lette og kunne bæres. Mens stokkebåtene var tyngre og ble brukt til lengre turer og transport, noe store skinnbåter også kunne egne seg til, sier han.

Helskog kjenner godt til Klems studier og setter pris på hans innsats.

-Klem kan båtbygging og -konstruksjon, og det er interessant at han analyserer helleristningene. Han har helt rett i at her er ulike typer båtbygginger og at det har skjedd en klar utvikling i byggeteknikk. At steinalderfolket har vært mobile, er det ingen tvil om. Når vi i dag kan padle kajakk fra Nordkapp til Oslo, så makter nok også de, med all sin naturkunnskap, å bevege seg i båt over store områder.

ole.magnustrapp@aftenposten.no

Per G. Klem, arkeolog og skipsingenjør